

- ко М.П. Структурно-організуюча символічна функція заліза в космогонічних міфах // *Народна творчість та етнографія*. – 2010. – № 4.
2. Босий О.Г. Священне ремесло Мокші. – Кіровоград, 2004.
 3. Боряк О.О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців. – К., 1997.
 4. Данилов К. Древние российские стихотворения собранные Киришью Даниловым. – М., 1938.
 5. Тупчієнко М.П. До питання про семантику метеоритів в контексті проблеми символіки сировини в залізоробному виробництві // *Матеріали до української етнології*. – К., 2003. – Вип. 3 (6).
 6. Былины. – М., 1986.
 7. Кузеля З. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: матеріали з південної Київщини: зібрав Мр. Г. // *Матеріали до укр.-руськ. етнології*. – Львів, 1906. – Т. 8.
 8. Де живе жарптиця? / *Запис. І. Гурін*. – К., 1991.
 9. Чубинський П. Мудрість віків: у 2 кн. – Кн. 2. – К., 1995.
 10. Афанасьев А.Ф. Народные русские сказки: в 3 т. – Т. 1. – М., 1985.
 11. Ардзимба В.Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (почитание кузницы у абхазов) // *Древний Восток: этнокультурные связи*. – М., 1988.
 12. Инал-ипа Ш.Д. Нартский эпос абхазцев // *Нартский эпос: материалы совещания*. – Орджоникидзе, 1957.
 13. *Нарт Сасрыква и его девяносто девять братьев: абхазский народный эпос*. – Сухуми, 1962.
 14. *Нарты: адыгский героический эпос*. – М., 1974.
 15. Гадагатыль А.М. Героический эпос «Нарты» и его генезис. – Краснодар, 1967.
 16. Ботвинник М.Н. Талос // *Мифы народов мира: в 2 т.* – Т. 2. – М., 1992.
 17. Ярхо В.Н. Ахилл // *Мифы народов мира: в 2 т.* – Т. 1. – М., 1992.
 18. Манцевич А.П. Горит из кургана Солоха // *Тр. гос. Эрмитажа*. – 1962. – Т. 7.
 19. Онайко Н.А. Античный импорт в Поднепровье и Побужье в IV – III вв. до н.э. // *САИ*. – 1970. – Д. 1 – 27.
 20. Тереножкин А., Мозолевский Б. Мелитопольский курган. – К., 1988.
 21. Черненко Е.В. Скифские лучники. – К., 1980.
 22. Веселовский А. К вопросу о дуалистических космогониях // *Этнографическое обозрение*. – 1890. – № 2.
 23. Тупчієнко М.П. Перспективи використання досягнень лінгвістики у виявленні шляхів формування символіки заліза у східнослов'янських народів // *Духовність українства XXI століття: VI Всеукр. наук.-практ. конф.: Мат. конф.* – Вип. 10. – Кіровоград, 2006.

Tupchienko M.P. The mythological ideas about the ferrous essence of man in the traditional culture. In the article, on the basis of the mythological, folklore, and archaeological materials the question about the time and mechanisms of the origin of the mythological character – the ferrous man in the Slavic mythological tradition is examined. The possible influence on the forming of this character in traditions of the other ethnos are determined.

Key words: iron, mythology, epos, folklore, tradition.

Н. М. Лопачька

БІБЛІОТЕКА ТА АРХІВ ДЕРМАНСЬКОГО МОНАСТІРЯ (кінець XVI – перша половина XVII ст.)

Стаття присвячена дослідженню основних напрямків культурної та просвітницької роботи, що здійснювалися на базі Дерманського монастиря та простежено їх вплив на ситуацію, що склалась на території Волині у кінці XVI – першій половині XVII ст.

Ключові слова: Дерманський монастир, бібліотека, архів, міжконфесійна боротьба, чернецтво, унія.

Дерманський монастир – це унікальна духовна обитель, яка наприкінці XVI – на початку XVII ст. мала не лише значення релігійного осередку, але й поєднала у собі особливості структури культурно-освітнього, просвітницького, господарсько-адміністративного та політичного характеру. Зумовлено це було тим, що па-

троном монастиря у цей час був князь В.-К. Острозький, який забезпечував його фінансово і матеріально. В зв'язку із цим, діяльність монастирської братії розвивалась цілком у фарватері політики, яку проводив згадуваний князь. Період кінця XVI – початку XVII ст. в історії Волині пов'язаний із протистояннями уніатів та православних, тому князь В.-К. Острозький дбав про те, щоб його духовні обителі теж долучались до антиунійної діяльності.

Метою цієї статті є аналіз аспектів, пов'язаних із надбаннями Дерманської примонастирської бібліотеки та архіву, а також визначення їх впливу на збереження духовних традицій у душі православ'я на Волині кінця XVI – початку XVII ст. Необхідно зазначити, що в історичній науці є чимало фахових праць, автори яких досліджували і досліджують проблеми, пов'язані із функціонуванням духовних осередків періоду міжконфесійного протистояння на українських землях. Проте, мало вивченим залишається питання комплектування монастирських бібліотек, архівів. З-поміж авторів, в працях яких містяться матеріали із такої проблематики, варто зазначити Г. Бухала [1], Т. Бикова [2], Я. Вагилевича [3], Я. Запаско [4], Я. Ісаєвича [4], І. Лосієвського [5], І. Мицька [6; 7].

Усі надбання Дерманської друкарні, примонастирської школи XVI – XVII ст. складають неоціненний фонд книжної скарбниці минулого та належать до історичних пам'яток українського мистецтва, історії, літературознавчих та мовознавчих надбань. Із розвитком книгодрукування почали з'являтися і перші книгозбірні, бібліотеки. Такі книгосховища у другій половині XVI – першій половині XVII ст. могли собі дозволити лише заможні князівські, магнатські родини та монастирі. Якщо перші лише збирали та купували книги для особистого користування, то церковні обителі поповнювали фонди наукових сховищ, а ченці стали першими переписувачами вітчизняних видань. Іноки також займалися перекладами зарубіжних, але не лише богослужбених, а й світських творів.

Найбільшу частину бібліотеки Дерманського монастиря склали книги та видання, що належали безпосередньо обителі. У цій колекції знаходилися книги, видані українською, церковнослов'янською, польською, латинською, грецькою, німецькою та італійською мовами. Відтак, бібліотека зберігала рукописи, стародруки. Окремим підрозділом був монастирський архів. Кількість книг, що за період правління князів Острозьких входили до монастирської бібліотеки, сягає з похибкою у сто видань – від трьохсот до чотирьохсот книг лише світського характеру, не враховуючи богослужбених. Документально засвідчує наявність у монастирі сорока книг світського характеру запис у люстрації Острозького староства 1571 р., з описанням церковних маєтків, де зафіксовано: „Item ksiąg pospolitych ruskich czterdzieści” [8, 201-202; 9, 46; 10, 49; 11, 165-168; 7, 45]. Серед рукописів Дерманської монастирської бібліотеки, які збереглися до наших днів, є Дерманський пом'яник, що знаходиться у фондах Острозького державного історико-культурного заповідника. Розпочинається він із роду князів Острозьких, а також містить вписані родоводи князів Слуцьких: „...пом'яник князя Юрія Семеновича Слуцького, князь Олександр... князь Володимир, князь Семеон” [12, 17, 19]; Соломирецьких: „...рід князів Соломерецьких, князь Ісакій..., княгиня Євдокія” [12, 3] і Гольшанських: „...пом'яник князя Семена Юрійовича Гольшанського, князі Василь, Іоанн, Семеон, Михайло, Георгій..., княгині Феодосія, Анастасія, Євпраксія, Софія” [12, 11-12]. Кількість вписаних – 724 особи. Записи вагомим тим, що ми бачимо реальну картину приналежності вказаних родин до православної віри, оскільки чимало членів княжих династій належали до цього відгалуження християнства. Не менше князів із роду Острозьких обій-

мали посади архієпископів. Федір – князь Острозький, вписаний до лику святих. Решта відомих постатей згадуються теж як князі та княгині, які своїм авторитетом та діями тривалий час утримували засади православної віри та церкви. Це є ще одним підтвердженням того, наскільки шанувалася православна церква на Волині та безпосередньо у Дермані. Також це засвідчує, що впливові представники князівських родин виступали благодійниками та фундаторами монастиря у Дермані, за що, головним чином, і вписувалися до Дерманського пом'яника. В останньому містяться згадки про людей, які постраждали від набігів та побиття татар, зокрема відзначено 155 імен. Серед тих, хто прийняв „мученицький вінець”, згадані князі: Радіон, Лев, Дмитрій, Григорій та 10 духовних осіб: архімандрит Матвій, ієрей Микита, інок Іона, інок Никифор, інок Єлисей, схимник Герман, інокія Євдокія, схимниця Євпраксія, схимниця Пелагія [12, 16-17]. Прикметно, що дві останні були представницями княжого роду. Згадуються також вони як черниці жіночого православного монастиря міста Холм.

Про склад бібліотеки Дерманського монастиря початку XVII ст. частково свідчать видання місцевої друкарні та чисельні підготовчі рукописи до них. Без сумніву, серед книг у духовному осередку знаходилися острозькі видання, в тому числі праці Мартина Броневського, Клірика Острозького, Василя Суразького та книги релігійного характеру. Незаперечним фактом є те, що до монастирської бібліотеки, принаймні частково, влилась бібліотека М. Смотрицького, що складалася з великого числа кириличних і латинських друків та рукописів [5, 87-96]. В „Exetesis”, написаному в монастирі, М. Смотрицький цитує праці Іоанна Златоуста, Августина, Іоана Дамаскіна, Феоділакта, Григорія Назіанського, Кирила Олександрійського, Амброзія, св. Бернарда [3, 241-242].

У другій половині 1630 – першій половині 40-х рр. бібліотеку поповнили видання унійного спрямування. Головним їх вкладником до бібліотеки був архімандрит Іван Дубович – автор ряду праць, як польською, так і руською мовами. Свої праці йому також надсилав брат Олексій – автор щонайменше шести панегіриків на честь покровителів унії [3, 49]. Судячи з того, що Іван Дубович писав свої твори в монастирі і використовував при цьому праці отців церкви (Василя Великого, Іоана Златоуста, Іполита, Іоана Дамаскіна, Єфрема, Кирила Олександрійського, Оригена та ін.), всі ці видання теж знаходилися в Дерманському осередку. З монастирської бібліотеки автор брав книги істориків Баронія, Никифора, Калікса, Зонара, Теодора, Созомена, М. Кромера, М. Стрийковського [3, 55-57, 60]. Саме під час настоятельства М. Смотрицького та І. Дубовича у бібліотеці монастиря з'явилися праці апологів унії: І. Потія, П. Скарги, А. Саяви, Л. Креси, Й.-В. Рутського. Потрібно зауважити, що І. Дубович, обіймаючи посаду дерманського архімандрита, у своїх працях порушував питання щодо календарної реформи папи Григорія XIII. Хоча праця „Kalendarz Prawdziwy cerkwi Chrystusowej” унійного настоятеля видана у Вільно 1644 р., проте, очевидно, він написав її у монастирі в Дермані. Дискусія у такому руслі була досить актуальною на той час, тому „до полеміки православних із латиниками навколо реформи календаря з часом включилися також уніати. Діло, в якому особливо порушується календарна справа, видане польською мовою „Kalendarz Prawdziwy cerkwi Chrystusowej” о. І. Дубовичем, дерманським архімандритом” [13, 217-218]. На сьогодні збереглося чимало книг, рукописів, стародруків, які входили до колекції монастирської бібліотеки. Про те, що бібліотека обителі у Дермані складала відносно великий та цінний комплекс друкарської, рукописної спадщини, свідчить

той факт, що 60 збережених у ній екземплярів видань польською та латинською мовами передано до науково-просвітницького Братства імені князя Острозьких, створеного 1909 р. у м. Острої. Братство у 1910 р. упорядкувало давньосховище, в якому зберігалася колекція книг, що раніше належали монастирській бібліотеці у Дермані. Серед них такі найцікавіші: Біблія в перекладі Я. Вуєка (Краків, 1599 р.), польсько-латино-грецький словник Г. Кнапського (Краків, 1621 р.) [14, 3]. У каталозі стародруків Речі Посполитої XVI – XVII ст. у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога і Волинського краєзнавчого музею, укладеному О. Позіховським та С. Позіховською [14], представлено окремі книги, стародруки, які належали саме бібліотеці Дерманського монастиря. Свято-Троїцька обитель поповнювала фонди власної бібліотеки не лише за рахунок системи благодійництва, пожертвувань, а й мала можливість самостійно купувати окремі книги. Про це свідчать записи у придбаних друках. Таке своєрідне повідомлення міститься у праці А. Бірковського, яке вказує, що книгу придбали для Дерманського монастиря за 16 злотих у п. Анни Комарової: „...та книга придбана до Дерманського монастиря, ... за 16 злотих. У пані Анни Комарової 26 травня 1654 р.” [14, 9]. Книги з бібліотеки Дерманського монастиря мали екслібриси – знаки з малюнком на книжках, надписом „Ex libris” (із книжок) і назвою бібліотеки чи прізвищем власника книгозбірні. Видання, що належали Дерманському монастирю, вирізнялися екслібрисом дерманської бібліотеки, який найчастіше фіксувався з зазначенням власника книгозбірні – Олександра Іюдка та Заславських-Острозьких. Багато друкованих видань, що зберігалися у монастирській бібліотеці, вийшли з друкарських осередків таких міст, як Вроцлав, Краків, Люблін, Варшава, Львів тощо. Видання, що зберігалися у бібліотеці монастиря, переважно були польсько- та латиномовними. Традиційно бібліотечні фонди духовних осередків формувала богословська література. Тому у Дерманському монастирі теж переважали видання такого характеру. Підтвердженням цього є перелік книг, зафіксованих у каталозі стародруків Речі Посполитої XVI – XVII ст., у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога та Волинського краєзнавчого музею: Я. Надаці (1614-3/III 1679) „Rok niebieski Albo przewodnik do Szczęśliwej Wieczności, Jesusowi krolowi niebieskiemu” (Kalisz, 1697); (міститься запис інвентаря бібліотеки Дерманського монастиря); „S. Oycza Naszego Bazylego Wielkiego... O ustawach mniskich S. Bazylusz Wielki życia zakonnego w cerkwi świętey wschodniey patriarcha u fundator przed tym v prawach zakonnych greckim, lacinskim i slovianskim; a teraz polskim językiem u drukiem... pokazany to jest roku p. 1686”; Біблія в перекладі Я. Вуєка (Краків, 1599) [14, 24, 73-74].

У монастирській бібліотеці знаходилися також словникові видання, зокрема неабияку цінність складає польсько-латино-грецький словник Г. Кнапського (Краків, 1621) – „Thesaurus Polono Latino Grecus, seu Promptuarium lingue latinae et graecae, Polonorum usui accommodatum” [14, 18]. До пізнішого часу (XVIII ст.) належить також чимало видань богословського характеру, ряд творів історичного змісту. Про книги, які зберігалися у фондах бібліотеки монастиря, можна дізнатися із записів, вміщених у виданні „Волинські єпархіальні відомості” за 1870 – 80-ті рр., де згадуються такі друки: церковна історія єпископа Ф. Кирського, латинською мовою з творами Г. Ниського (Базель, 1536); усі твори В. Великого та Г. Назіанзіна грецькою мовою (Базель, 1551); глумачення на пророка Ісаю грецькою мовою, видане П. Христіаном 1580 р. в Парижі; Старий Заповіт грецькою, латинською та німецькою мовами, виданий Давидом Вольтером

у двох великих томах 1596 р. в Гамбурзі; опис Греції грецькою мовою (Франкфурт, 1583); грецько-латинський Лексикон, виданий Севастіаном Генріком Петрі 1584 р. в Базелі; п'ятитомник про вселенські собори латинською та грецькою мовами (Венеція, 1585); Новий Заповіт грецькою мовою, виданий Безою 1589 р. в Женеві; духовні бесіди святого Макарія Єгипетського грецькою та латиною (Франкфурт, 1594); недільні та святкові повчання Каліста II Константинопольського патріарха, слов'янською мовою в листі під назвою „Євангеліє вчительське” (Крилів, 1606); Мінея, надрукована у грудні у період правління царя Михайла Федоровича за святишого патріарха Філарета 1612 р. в Москві; усі твори В. Ниського грецькою та латиною (Париж, 1615). Як бачимо, монастирська бібліотека містила грецькі видання, зокрема історичного та мовознавчого характеру. Це свідчить про інтерес діячів обителі до видань такого характеру.

Серед видань у Дерманській бібліотеці зберігалася і агіографічна література. Впродовж XVI – XVII ст. у таких книгах друкували зразки „праведного” життя для мирян. У праці вміщували описи життя святих та подвижників, вказуючи на моральні засади та принципи, яких слід дотримуватися людям у повсякденному житті. Тобто, мова йшла про „правила” не лише для ченців, а й для світських осіб: сумлінність у праці, зневага до багатства, наживи та матеріальних благ, доброта та чесність, турбота про ближнього. Такі засади вважалися нормами у житті християнина. До такої категорії книг належать праці Св. Василя Великого, які згадуються у переліку друкув, що знаходилися в обителі. Звичайно, його видання цілком присвячені правилам, яких повинні дотримуватися ченці, тобто аскетичному способу життя. Норми та правила чернечого існування вбачалися в наступному: у самотньому проживанні, смиренному ставленні до монастирської братії, вмінні висловлювати співчуття та гальмувати свій гнів. Чітко вказувалася і мета подвижництва – „спасіння душі”. Як вже згадувалося, у фондах монастирської бібліотеки була представлена „Книга о постничестві” Василя Великого (Острог, 1594) [2, 25-27; 15, 100]. Вона користувалася неабиякою популярністю серед ченців, священників: „Мали цю книгу у своїх бібліотеках визначні православні діячі Іов Княгининський та Іов Борецький” [16, 64]. Зміст агіографічних видань вміщував повчання не лише для чернечої общини, а й для кола світських осіб, оскільки автори цих праць наполягали на благочесті, високих моральних ідеалах, справжніх людських якостях. Популяризація агіографічних видань наприкінці XVI – першій половині XVII ст. з одного боку, була явищем закономірним, з іншого – необхідним, адже у працях такого типу варто не лише описувати устрій чернечих общин, а й вказувати певні правила проживання, яких слід дотримуватися усім мирянам. Важливо довести справедливість та доцільність православних засад та норм у період міжконфесійного протистояння на Волині та в Дермані зокрема.

Окрему частину монастирської бібліотеки складав архів. Хронологія його документів починалася із 1512 р. Однак до нашого часу найдавніші і найцінніші матеріали не дійшли, оскільки під час пожеж кінця XVI – початку XVII та XX ст. вони були знищені. І лише з розповідей теперішніх послушниць (оскільки зараз тут діє жіночий Свято-Троїцький монастир) відомо, що архів містив хронологічну підбірку документів, укомплектовану за століттями, від часу заснування обителі. Із матеріалів, які фіксують події XVI – XVII ст. і пов'язані з ними, збереглися Дерманський пом'яник та окремі документи щодо функціонування монастиря в уніатський період [17, 182-185]. У колекції єпископа Павла Доброхотова,

що знаходиться у фондах архіву Санкт-Петербурзького відділення Інституту історії, є опис архіву Дерманського монастиря, в якому наявні документи від 1530 до 1790 рр. [17, 188]. Також там зберігалися документи правового характеру, а саме: допити свідків у спірних земельних справах, претензії та свідчення щодо здійснених наїздів у XVII ст.; захист права власності на нерухоме майно, що належало монастирю; виписки з книг судових актів духовного осередку про передачу за правом успадкування певних об'єктів. Праці І. Дубовича підтверджують, що в архіві зберігався лист духовенства і шляхти Руської землі до папи Сикста IV 1476 р., знайдений у Вельбівненській церкві під Острогом та деякі листи князя В.-К. Острозького [3, 59]. Значна ж частина дерманського архіву до сьогодні не збереглася, оскільки була втрачена через пожежі та знищена представниками радянської влади у 1940-х рр.

Отже, в кінці XVI – на початку XVII ст. Дерманський монастир став центром збереження духовних традицій у душі православія і поширив свої впливи через видання, культурно-просвітницьку діяльність, навчальну роботу не лише на територію Волині, а й на українські землі в цілому. Безумовно, надбання примонастирської бібліотеки засвідчили масштабність ідеологічного впливу Дерманської обителі на свідомість українського населення та його переконання. Популяризація мовознавчих традицій, історичних надбань у тогочасних умовах дали можливість представникам української спільноти заявити про себе у багатокультурному середовищі Речі Посполитої.

1. Бухало Г.В. *Дерманський Святотроїцький монастир*. – Дубно, 1990.
2. Быкова Т.А. *Каталог изданий Острожской типографии и трех передвижных типографий*. – Л., 1972.
3. *Wagilewicz J.D. Pisarze polscy Rusini, wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini*. – Przemyśl, 1996.
4. *Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні*. – Кн. 1: 1572 – 1700. – Львів, 1981.
5. *Лосиевский И.Я. Библиотека М. Смотрицкого // Памятники культуры: новые открытия 1984*. – Л., 1986.
6. *Мицько І.З. Матеріали до історії Острозької Академії (1576 – 1636): Бібліографічний довідник*. – К., 1990.
7. *Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576 – 1636)*. – К., 1990.
8. *Biblioteka ordynacji Krasieńskich. Muzeum Konstantego Świdzińskiego*. – Warszawa, 1876. – Т. 2.
9. *Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. Серія: Історичні джерела / Упор. В. Атаманенко*. – К.; Острог; Нью-Йорк, 2004. – Т. 1.
10. *Гуцаленко Т. Три найдавніші інвентарі Дерманського монастиря // Лавра*. – 2000. – № 2.
11. *Луць В. Інвентарні описи Дерманського монастиря XVI – XVII ст. в науковому доробку Володимира Вуйцика // Волинська ікона: Дослідження та реставрація*. – Луцьк, 2003. – Вип. 10.
12. *Острозький державний історико-культурний заповідник*. – КН. 961/VI С – 565: Дерманський пом'яник.
13. *Ковалів о. В.-Й. Календарний неспокій в Острозі наприкінці XVI ст. // Матеріали VII – IX науково-краєзнавчих конференцій „Остріг на порозі 900-річчя”, 1996 – 1998 рр.* – Острог, 2000.
14. *Стародруки Речі Посполитої XVI – XVII ст. у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога і Волинського краєзнавчого музею: Каталог*. – Луцьк, 2005.
15. *Каталог славяно-русских книг церковной печати библиотеки А.И. Кастерина / Сост. В. Ундольский // Чтения ОИДР*. – 1848. – Т. 9.
16. *Острозька Академія XVI – XVII ст.: Енциклопедичне видання / Ред. І. Пасічник*. – Острог, 1997.
17. *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова / Укл. В. Ульяновський*. – К., 1992.

Lopats'ka N.M. *The Derman monastery's library and archive at the end of the XVI – the first half of the XVII century.* The article is devoted to the reconstructs of the basic directions of the cultural and elucidative activities carried out by the Derman Monastery. The Monastery influence on the situation that existed on the territory of Volhynia at the end of the 16th century – the first half of the 17th century is observed.

Key words: Derman Monastery, library, archive, interconfessional fight, monasticism, Union.

С. А. Кісіль

КУЛЬТУРНЕ БРАТСТВО СЕРЕДИНИ XVII ст. НА СЛУЖБІ У ВЛАДИ І НАРОДІВ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

У статті аналізуються культурні зв'язки між українським і російським народами в контексті діяльності православних братств середини XVII ст.

Ключові слова: культурне братство, духовність, Є. Славинецький, П. Могила.

Вироджується слово братство, не вписуючись у сучасне прагматичне мислення, інформаційні потоки, які відносять його до часів архаїчних, патріархальних. Тим часом агони вже постмодерні диктують прозоріння на проблеми мудрого співіснування різних форм історичного життя, якими без сумніву виступають Україна і Росія. Характеристика їх унікального культурного братства середини XVII ст. належить В. Ключевському. Його наукова творчість нагадує нам першородні зв'язки історії з словесністю, релігійним, філософським мисленням. В умовах переосмислення осових ліній сучасного, підірваного життя, є потреба подолання багатьох стереотипів, категоричних відлучень, які блокують вихід із екологічних, соціальних глухих кутів, карти яких в руках не політиків, а культурних лідерів, хранителів досвіду оптимального вирішення воістину глобальних проблем буття. На превеликий жаль цей досвід формувався катастрофічною класичною історією. Її тверезим адептом був без сумніву В. Ключевський. Саме йому вдалося поєднати патріотизм і об'єктивний розгляд історичної долі, драми своєї Вітчизни. Для всіх надзвичайно актуальними виступають проникливі характеристики політики, культури Заходу і Росії, їх сильні і слабкі сторони, які оцінити належить російським, українським історикам, політологам і взагалі тим, хто переймається проблемами планетарного прогресу, люднознавства. Військові, політичні колізії середини, другої половини XVII ст. відтіснили загальнолюдський зміст змагань, пошуків культурної історії братніх, слов'янських народів. Важливо підкреслити, що народжувалися вони в схожій і відмінній соціальній і культурній атмосфері.

Сучасники XVII ст. не випадково визначили сутність своєї епохи, як час, коли «старина і новизна перемішалися». Нова доба історії, з її розсудковим раціоналізмом, соціальним екстремізмом бажаною емансипацією, гарантом якої є всесильне Просвітництво сприймалася як з оптимізмом, так і з напруженими духовними пошуками допустимого співвідношення віри і знань, морального-матеріального, компетенції Творця і творіння, на ім'я людина. Скоріше не буржуазні революції, а вищезазначені поступки складають основу процесу трансформації традиційної цивілізації в нову, західноєвропейську, таких її напрямків суспільної думки, як гуманізм, Відродження, Реформація. В контексті цих концептуальних проблем є можливість і необхідність розглянути російсько-українські зв'язки в галузі культури в середині XVII ст., що дозволяє усвідомити своє місце у європейському світі.

Академічні поняття не завжди можуть описати драматизм українсько-польських і українсько-російсь-

ких відносин, які мала відрегулювати Переяславська Рада. Адже найбільш болючим було «сподобалась мені» земля, яку можна було «замість масла на хліб намазувати», давня надія на одновірців, братів. Розв'язати тугий вузол суперечностей неможливо без свідомого бажання сторін взяти відповідальність за вибір методів захисту своїх інтересів, бажань. Польська шляхта скористалась силою своєї держави, полонізацією, покатоличенням, як засобами духовного роззброєння українських земель, а точніше людей, які володіли спадком своїх предків. Так, освіта, віра пересіклися не на життя, а на смерть з політикою.

Потребу в культурно-державній консолідації, як способі колективного, етнічного історичного виживання відчули в Західній Європі, передусім представники полісного – міського – середовища, які промовисто назвали себе братствами. Братські школи, Острозька і Києво-Могилянська академії, фундаторами яких були такі духовні аристократи, як Костянтин Острожський, Єлисей Плетинецький, Петро Могила і власне та галерея культурних діячів, які разом з трудищим народом України, його авангардом – козацтвом, склали державний авторитет нації напередодні Переяславської Ради. Вражає різноманітність зв'язків індивідуальних, колективних, їх неоднозначна політична орієнтація. Їх учасниками були, в першу чергу, митрополити, а також друкарі, перекладачі, лексикографи, автори воістину полемічної літератури. В драматичних пошуках, зверненні до патріархальної, античної традиції йшов пошук духовних і політичних ідеалів, надійних союзників. Результатом їх було видання в Острозі 1581 р. першої слов'янської Біблії, першого православного катехізису «Ісповідання віри» київського митрополита Петра Могили, яке в 1643 р. на Соборі вселенських патріархів в Ясах було визнано за істинне для всієї Православної церкви Східного обряду. Для нас, людей сучасних, поняття Східного православного обряду не має належного культурно-історичного змісту. Однак для сучасників подій середини XVII ст. воно було предметом безкомпромісних пошуків, звинувачень один одного в боговітступності, справжньої жертвності.

Життя вимагало від релігійних, політичних і культурних українських діячів неоднозначних орієнтацій, виборів на пересіченні в першу чергу духовних векторів Заходу і Сходу. Чисельні джерела переконують, що зіткнення «старини і новизни» набувало драматичної конфронтації в різних сферах суспільного життя того часу. Утвердження світської освіти, експериментальної науки наштовхувались на проблеми віри і знань – дотримання закону спасіння, громадянської самоорганізації, повноваження – «священства і царства». У царині міжнародній – на можливість співіснування держав етнічно суверенних та імперських, а по суті суперництва за ресурси, в умовах наростаючої їх глобалізації, згасання духовної ноти італійського гуманізму, до якої більшість населення, задавлене умовами виживання, культурною сліпоту, дорости не могло, а елітна меншість, яку поглинала спокуса принад нового життя, не хотіла її чути, разом з плачами жертв таких «неофітів» як Олівер Кромвель. Криваві європейські революції XVII – XVIII ст. не дозволяють замаскувати соціологічними штампами світоглядні парадигми, які набули характеру зловісних бумерангів. Ренесанс як мобілізація свого і чужого історичного досвіду, на зламі різних способів життя, не міг не породити полемічну літературу в буквальному розумінні цього слова. Непересічні мислителі України, Білорусі та Росії цього часу невідповідно своєрідним інтегралом теорії і практики тогочасного життя визнали освіту. Адже саме вона безпосередньо пов'язана з суспільними потребами, вирішуючи їх як за допомогою нового досвіду, знань, так і традиційних культурних